

משבר הקורונה כזרז היסטורי לשינוי סביבת למידה דיגיטלית:
התמודדות מורים, הורים, תלמידי חטיבות הביניים
ותלמידי תיכונים בישראל עם העברת מידע
ועיבודו בפלטפורמת הלמידה מרחוק / אילת אילון

תקציר

לאורך ההיסטוריה, סגירת בתי ספר ולמידה מרחוק באמצעות משאבים זמינים אינן תופעות יוצאות דופן. בתי ספר ברחבי העולם נסגרו מסיבות שונות, בהם אסונות טבע, מזג האוויר, מלחמות ומשברי בריאות. כך לדוגמה בצרפת בזמן מלחמת העולם השנייה נשלחו חומרי הלימוד בדואר לסטודנטים, ובשנת 2009 נסגרו בתי ספר בבנקוק, הונג קונג ובמדינות נוספות בשל מגפת השפעת האסיאתית. בישראל נמנע מתלמידים להגיע לבתי ספר בשל מצבי חירום ביטחוניים. במרבית המקרים נעשו מאמצים מועטים כדי להמשיך את שגרת הלימודים לתלמידים, ויש להניח כי בעבר סגירת בתי הספר הייתה כרוכה בהשהיית החינוך הפורמלי. אולם לא זה היה המקרה בחורף 2020, אז נסגרו בתי הספר בשל מגפת הקורונה ואי ודאות רבה שררה באשר לחזרתם של המורים והתלמידים ללימודים. על פי נתוני UNESCO, בשיאו של הסגר הראשון – באפריל 2020 – 193 מדינות הכריזו על סגירתן המלאה של מערכות החינוך וכתשעים אחוז מהתלמידים ברחבי העולם לא הגיעו לבתי הספר. עם זאת, החינוך הפורמלי לא הושהה ואף הייתה ציפייה שההוראה והלמידה ימשיכו להתקיים.

מערכת החינוך בישראל, החל מגני הילדים ועד להשכלה הגבוהה, עברה ללמידה המקוונת בחודש מרץ 2020 ותפסה את מקומה בבית. אף שהוראה מקוונת דורשת השקעה מקדימה רבה – תכנון רצף הלמידה, פיתוח חומרי הוראה מתוקשבים ובחירת פלטפורמה מתאימה – המציאות שנכפתה על מערכת החינוך והצורך לעבור באופן מיידי ללמידה מרחוק לא אפשרו היערכות מוקדמת. מורים נאלצו ללמד מרחוק ללא הכנה מוקדמת, על התלמידים נכפתה מערכת לימודים מקוונת במלואה והורים רבים הפכו לשותפים לתהליך הלמידה. סגירת בתי הספר שיבשה תהליכי הוראה מסורתיים ואילצה את המורים והתלמידים להתבסס על הטכנולוגיה. בד בבד המערכת נדרשה לתת אוטונומיה מוגברת למורים ולתלמידים.

זה שנים עוסקים גורמים שונים בישראל (האוניברסיטה הפתוחה ומט"ח) בפיתוחם של כלי למידה דיגיטליים להוראה פרונטלית ודיגיטלית. אולם למרות עבודתם הכלים שפותחו טרם הוטמעו וטרם הפכו לחלק אינטגרלי ממערכת החינוך. המעבר החד ללמידה מקוונת בזמן משבר הקורונה יצר אתגרים רבים עבור המורים, התלמידים וההורים, אך גם טמן בחובו הזדמנויות לצמיחה ולחדשנות בתחומי הפדגוגיה הדיגיטלית.

במחקר זה נבחנה ההתמודדות של המורים והתלמידים עם אופן העברת המידע ועיבודו בפלטפורמה החדשה והתמודדות ההורים עם הצורך לשמש כמנחים בתהליך עיבוד המידע של ילדיהם. נוסף לכך נשאלה השאלה אם לאור ההתנסות בהוראה/למידה מרחוק ראוי שמערכת החינוך תאמץ את הפלטפורמה הדיגיטלית בעתיד כחלק מהשגרה ולא רק כפתרון לעתות חירום.

במחקר הושם דגש על מיומנויות האוריינות הדיגיטליות של התלמידים, שהן הבסיס ליכולתם ללמוד בסביבה המקוונת, לחפש מידע ולעבד אותו.

מטרת העל של המחקר הנוכחי הייתה לבחון את דרכי ההוראה – הלמידה – וההערכה המקוונת שיושמו בתקופת משבר הקורונה החל ממרץ 2020 ועד אפריל 2021. ממטרת העל נגזרו מטרות נוספות בהן, בחינת התפיסות והתובנות של המורים את ההוראה המקוונת ובדיקת הצרכים והגורמים שהשפיעו על יישומה של ההוראה בפלטפורמה הדיגיטלית. המחקר בדק את חווית הלמידה ואופן עיבוד המידע על ידי התלמידים, אילו גורמים עיכבו ואילו תרמו לתהליך עיבוד המידע בכלל ולמקצועות מסוימים בפרט. במהלך תקופת המחקר הוגדרו מספר חודשים כחודשי סגר בהם שהו רוב בני הבית בביתם, מצב שאילץ הורים רבים להיות מעורבים בתהליך קליטת ועיבוד המידע של ילדיהם. המחקר עומד על מידת מעורבותם של גורמי התיווך ללמידה (מורים והורים) להצלחת התהליך. לבסוף המחקר ביקש ללמוד האם וכיצד לדעת אוכלוסיית המחקר, ניתן ליישם ולשלב למידה מרחוק במערכת החינוך המותאמת למיומנויות המאה ה-21 בימי חירום כמו גם בימי שגרה.

כדי להעמיק בניתוח הנתונים, נבחרה גישת 'חקר מקרה' (Case study) בשלושה בתי ספר ברחבי הארץ. בכל בית ספר נבדקו שלוש אוכלוסיות: צוותי ההוראה, התלמידים וההורים. צוותי ההוראה וההורים נבדקו באמצעות שיטת מחקר איכותנית: ראיונות, התלמידים נבדקו באמצעות שיטת מחקר איכותנית: קבוצת מיקוד וכמותית: מילוי שאלונים. הממצאים מעידים על כך שמרבית המורים שיפרו את היכולות הטכנולוגיות שלהם ככל שרכשו ניסיון ביישומי המדיה הדיגיטלית. בדומה למחקרים קודמים שעמדו על הצורך בהכשרת המורים ובפיתוחם המקצועי, ממצאי המחקר הנוכחי הדגישו את חוסר המוכנות המוקדמת של המורים להוראה בסביבת מקוונת שעמד להם לרועץ. העדר הכשרה מתאימה והעדרן של מיומנויות אוריינות דיגיטלית מתקדמות, פוגעות הן באופן העברת המידע על ידי המורים והן בעיבודו על ידי התלמידים.

נמצא שתלמידים בעלי רמת מיומנויות אוריינות דיגיטלית גבוהה ונמוכה מעדיפים את הפלטפורמה הדיגיטלית. הסבר לכך שתלמידים בעלי מיומנויות גבוהות מעדיפים את הפלטפורמה הדיגיטלית קשור להישגים ולביצועים גבוהים המשפיעים על העדפת התלמידים את הלמידה המקוונת. העדפתם של תלמידים בעלי רמת מיומנויות נמוכה את הפלטפורמה הדיגיטלית נובעת מיכולתם להיות כביכול נוכחים בשיעור ובאותה עת להמשיך את עיסוקיהם הפרטיים. אלו אותם תלמידים שהמורים הגדירו "בשוליים" ו"שקופים", והם מועדים יותר לחוות התדרדרות בהישגים ואף לנשירה מהלימודים. לפיכך, חשוב לתת את הדעת לתלמידים הללו כדי למנוע תופעות הרוח גורל שישפיעו על עתידם.

התמיכה ההורית נמצאה כגורם בעל השפעה מכרעת על כל אחד ממשתני המחקר. ככל שתלמיד זכה לתמיכה הורית רבה יותר כך עלתה רמת מיומנויות האוריינות הדיגיטלית שלו, מסוגלותו העצמית, עמדותיו כלפי טכנולוגיה היו חיוביות יותר, תפיסתו את הישגיו הייתה גבוהה יותר וכן העדפתו ללמוד בפלטפורמה הדיגיטלית הייתה גבוהה יותר. לכן חשוב שהצוות החינוכי יודא שכל תלמיד זוכה לתמיכה הורית, ובהעדרה מומלץ שהצוות המקצועי של בית הספר, כולל פסיכולוגים, עובדים סוציאליים ויועצים, יספקו מענה חלופי.

סוגיית פתיחת מצלמות הזום בשיעורים נמצאה כמורכבת ביותר עבור המורים והתלמידים כאחד והשפעתה ניכרת על שלושת היבטי המחקר: ההוראה והלמידה, ההיבט האישי-רגשי וההיבט החברתי. המורים השקיעו אנרגיה רבה כדי בהסבר על חשיבות פתיחת המצלמות, אולם העדרן של הנחיות עקביות וברורות והעדר היכולת לאכוף את כיבוי המצלמות, גרמו לכך שגם בתום שנת לימודים באמצעות פלטפורמת הזום, הסוגיה נותרה בעינה ללא פתרון מעשי.

הצורך לגשר על הריחוק החברתי שנכפה על התלמידים ורצונם של המורים לבנות קהילה לומדת נעשה באמצעות שימוש באפליקציית הווטסאפ ולמידה בקבוצות קטנות בחדרי הזום. יחד עם זאת, ניכר כי לא היה בידי המורים הידע הנדרש באשר ליכולתם להשתמש בכלי מדיה דיגיטלית וחברתית שמאפשרת רשת האינטרנט לקידום קשרים חברתיים בלמידה. מכאן עולה החשיבות שמורים ירכשו כלים כדי ליישם גישות הוראה שונות התומכות בלמידה שיתופית חברתית במיוחד בתקופות בהן נפגע ההיבט החברתי.

שמירה על שגרה בעת משבר מחייבת התייחסות לחוסנם הנפשי של המורים, התלמידים וההורים. ניכר כי עיקר תשומת הלב הופנתה אל שלומות התלמידים בעוד שרווחתם הנפשית של המורים לא קיבלה התייחסות ובידי ההורים לא היו כלים מספקים כדי לשמור על שלומות ילדיהם.

האתגרים שניצבו בפני המורים והתלמידים בשנת משבר הקורונה היו רבים ומורכבים. ממצאי המחקר מצביעים על כך שהטכנולוגיה והלמידה המקוונת משלימים ומחזקים את ההוראה והלמידה, אך הם אינם תחליף למורים. תפקידם החיוני של המורים בסביבת הלמידה המקוונת הופך אותם למחנכים ומנחים שמכוונים, מלמדים ומעודדים ללמידה. ככאלה עליהם להיות בעלי כישורים רגשיים וחברתיים ובה בעת בעלי מיומנויות שיאפשרו להם לפעול בסביבה הטכנולוגית החדשה. מערכת החינוך בתקופת משבר הקורונה חוותה רנסנס טכנולוגי כמותו לא חוותה בעבר. נקודת המפנה הזו יכולה לשמש כמעין מקפצה לקראת עתיד חינוכי, טכנולוגי מתקדם יותר. שומה על מקבלי ההחלטות להשכיל ולנצל את חלון ההזדמנויות שנפתח כדי להצעיד את מערכת החינוך אל עבר חינוך המותאם לעידן המאה ה-21.

מספר מערכת: 9926887412905776